

О.М.Завальнюк, В.С.Прокопчук

Пам'яті академіка Петра Тимофійовича Тронька

Не стало почесного професора Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, академіка НАН України Петра Тимофійовича Тронька. Ця сумна звістка швидко облетіла Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка і найбільше вразила істориків-краєзнавців, учнів і вихованців Петра Тимофійовича, діяльність яких він скеровував, підтримував. У пам'яті кожного відтворювались епізоди особистих спілкувань, вражень, поставав образ ученого-історика, патріота України, життя і діяльність якого припала на радянську добу і 20 років її незалежності.

Народився Петро Тронько 12 липня 1915 року на Хуторі Побірки (тепер – село Заброди) Богодухівського повіту Харківської губернії. У Явдохи й Тимофія Троньків було троє дітей – Петро, Дмитро і Ганна. Батько помер від тифу 1920 року, а на долю старшого сина Петра випало допомагати матері ставити на ноги малих дітей й пробивати свою життєву стежку.

Закінчив сільську початкову школу, у Богодухові – неповну середню і технікум. Мріяв стати моряком, зробив невдалу спробу вступити до Севастопольської школи моряків. Щоб підтримати сім'ю, 1932 року пішов на шахту в м.Дзержинську, працював у забої.

1933 року повернувся додому, став учителем української мови і літератури та суспільствознавства неповної середньої школи с.Кленове. Однолітки обрали молодого учителя секретарем сільської комсомольської організації, а жителі – депутатом сільської ради. Річка життя пробила нове русло. Згодом отримав направлення на посаду помічника директора Лебединської школи сільськогосподарського учнівства, брав участь у ліквідації неписьменності.

Дійсну службу протягом 1936–1937 рр. проходив у Єйській школі морських льотчиків. Після повернення з армії очолив Лебединський дитячий будинок, взяв на свої юнацькі плечі турботу за утримування й виховання 200 дітей-сиріт.

Був свідком трагізму українського народу, пов'язаного з голодомором, репресіями, беззаконням. Всю увагу, турботу і любов віддавав знедоленим вихованцям дитбудинку.

1937 року був обраний до складу Лебединського райкому комсомолу, став його секретарем-завідуючим відділом шкіл. А через рік очолив Лебединську районну комсомольську організацію. 1939 року прийнятий до лав ВКП(б) й обраний секретарем Сумського обкому комсомолу.

1939 рік був наповнений тривожними подіями початку нової світової війни. У вересні 1939 року з мандатом уповноваженого ЦК ЛКСМУ по роботі серед молоді був відряджений до м.Станіслава (нині – Івано-Франківськ). У жовтні від Надвірнянського району обраний депутатом Народних зборів, які у Львові проголосили встановлення на території Західної України радянської влади та входження її до Української РСР. У грудні 1939 року очолив Станіславський обком комсомолу і був на той час наймолодшим першим секретарем обкому комсомолу в Україні. Наприкінці 1940 року на XII з'їзді ЛКСМУ обраний до складу ЦК комсомолу України. Великих організаційних зусиль потребували формування комсомольських осередків, мобілізація комсомольців і молоді Станіславщини на відродження українських шкіл, закладів культури, розбудову нового життя. Був обраний депутатом обласної ради, членом обкому КП(б)У, брав участь у створенні Станіславського вчительського інституту, школи гуцульського мистецтва в Косові, вирішенні інших важливих питань.

Велика Вітчизняна війна застала на Станіславщині, яка першою зазнала бомбових ударів. Воював у складі Південно-Західного, Південного, Сталінградського та 4-го Українського фронтів, обороняв Київ, Сталінград, визволяв Донбас. 6 листопада 1943 року в колоні автомобілів разом з маршалом Г.К.Жуковим, М.С.Хрущовим, О.Довженком, М.Бажаном, Ю.Яновським вступив у Київ, але вже як перший секретар Київського обкому та міському комсомолу.

Відкликаний з лав діючої армії майор авіації П.Т.Тронько, кавалер орденів Червоної Зірки, медалей “За бойові заслуги”, “За оборону Сталінграда”, приступив до мирної праці. Головне – мобілізація молоді на відбудову зруйнованої столиці, області, допомога фронту, вдовам, дітям-сиротам, інвалідам-фронтвикам. У цей час зароджується думка взятися за

наукову працю, дослідити і відобразити подвиг українців на фронтах і в тилу Великої Вітчизняної війни.

1947 року його направляють на навчання до Вищої партійної школи при ЦК ВКП(б). 1948-го екстерном закінчив історичний факультет Київського державного університету імені Тараса Шевченка, вступив до аспірантури Академії суспільних наук при ЦК ВКП(б). У травні 1951 року захистив дисертацію “Комсомольське підпілля Радянської України в роки Великої Вітчизняної війни”, став кандидатом історичних наук.

1951 року, повернувшись до Києва, очолив відділ науки і вузів Київського обкому КП(б)У, 2 роки (1952–1953) читав спецкурс з історії Великої Вітчизняної війни в Київському державному університеті імені Тараса Шевченка. Протягом 1952–1960 рр. працював заввідділом, секретарем Київського обкому партії, у 1960–1961 рр. – заввідділом ЦК компартії України. Саме в цей час побачили світ його монографії, книги про героїзм комсомольців і молоді в роки Великої Вітчизняної війни: “Безсмертя юних” (1957), “В боях за Вітчизну” (1959–1960), “Історія Києва” (1960), “Київ у роки Великої Вітчизняної війни” (1941–1945) (1960), “Подвиг твоїх батьків” (1968), “Безсмертя подвигу” (1985). Він керував редколегією й авторським колективом тритомника документів про участь українського народу у війні. Всі ці видання – зібрані документи і матеріали – склали підґрунтя докторської дисертації “Борьба трудящихся Украины против гитлеровских захватчиков в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг.”, яку захистив 1968 року.

Його внесок у дослідження історії комсомолу, його ролі в боротьбі з нацизмом був відзначений премією Ленінського комсомолу та премією імені М.Островського.

1961 року П.Т.Тронько обійняв посаду заступника голови Ради міністрів Української РСР і виконував ці обов'язки впродовж 17 років. Вони були наповнені кропіткою роботою з розбудови гуманітарної сфери – освіти, культури, охорони здоров'я і науки. З хрущовською відлигою склалися кращі умови для діяльності науковців, творчої еліти, розпочалося національно-культурне відродження, що усвідомлював Петро Тимофійович і використовував в інтересах України. За його участі і підтримки впроваджувались Шевченкові місця – Моринці, Кирилівка, Канів, підготовлені проекти урядових постанов про “Положення про премії ім. Т.Г.Шевченка”, “Про спорудження пам'ятника Т.Г.Шевченку в Москві”.

Головною справою його життя стала робота з підготовки “Історії міст і сіл Української РСР”. Він очолював головну редколегію і більш ніж 100-

тисячний авторський колектив. Праця завершилася виданням 26-ти україномовних і 14-ти російськомовних томів, дала поштових розвитку краєзнавчого руху в Україні, який згодом й очолив. 1976 року внесок П.Т.Тронька та активних творців томів І.С.Слабеева, О.К.Касименка, І.І.Компанійця був відзначений Державною премією СРСР в галузі науки і техніки.

1965 року П.Т.Тронько зініціював Доповідну записку до ЦК КПУ за своїм та підписом секретаря ЦК А.Д.Скаби про увічнення козацьких місць в Україні. Після тривалих роздумів і погоджень, у тому числі в ЦК КПРС, була прийнята постанова президії ЦК КПУ та рішення уряду, якими передбачалося спорудити на території України 45 гранітних обелісків, встановлення 25 скульптурних зображень діячів козацької доби, 50 стел, 21 пам'ятного каменя і 14 мармурових меморіальних дошок. Однак задум був реалізований лише частково. З приходом на посаду секретаря ЦК з ідеологічних питань славнозвісного В.Ю.Маланчука почалися гоніння проти творчої еліти, проект був зупинений, П.Т.Тронько звинувачений у “надмірному захопленні козацтвом”, заступник голови Запорізького облвиконкому М.П.Киценко звільнений з посади, після чого невдовзі той помер.

1967 року П.Т.Тронько очолив Українське товариство охорони пам'яток історії і культури і протягом 22 роки здійснив грандіозну роботу з вивчення й увічнення важливих подій української історії: організував реєстрацію і взяття під охорону пам'яток історії і культури, вивчення і популяризацію подій, увічнених ними, формування правового поля пам'яткоохоронної сфери, будівництво й реставрацію тисяч пам'ятників. Зокрема – створення Музею народної архітектури і побуту в Пирогові біля Києва, де на 150-ти гектарній площі було встановлено близько 300 унікальних будівель, які представили кожен регіон України. Під його керівництвом сформована пам'яткоохоронна структура УТОШК – обласні, районні та міські осередки, які об'єднали 18 млн. індивідуальних і колективних членів. Членські внески дали можливість виявити, зареєструвати й паспортизувати на початок діяльності Товариства 23319 пам'ятників історії, археології і мистецтва, на кінець 1976 року – 47303 й за рахунок підтримки діючих і будівництва нових згодом збільшити їх кількість вдвічі.

1978 року П.Т.Тронько завершив свою діяльність на посаді заступника голови Ради міністрів УРСР. У квітні того ж року обраний академіком, віце-президентом АН УРСР, 1979 року очолив відділ історико-краєзнавчих досліджень і, практично, – увесь краєзнавчий рух в Україні. Зважаючи на його розгортання, багаточисельні звернення окремих краєзнавців, краєзнавчих товариств, у червні 1988 року направив листа до ЦК КПУ з про-

ханням підтримати ідею відродження краєзнавчого центру. 27 березня 1990 року I Всеукраїнський з'їзд краєзнавців проголосив створення Всеукраїнської спілки краєзнавців – спадкоємиці репресованого в 30-ті роки Українського комітету краєзнавства й обрав академіка П.Т.Тронька головою правління. За короткий час під його керівництвом були створені обласні, районні, а подекуди й первинні осередки ВСК, прийнятий статут, встановлені краєзнавча премія ім. Д.І.Яворницького та звання “Почесний член Всеукраїнської спілки краєзнавців”, 1993 року відроджено журнал “Краєзнавство”, проведено V–XI всеукраїнські конференції з історичного краєзнавства, видано збірник “Репресоване краєзнавство”, зніційовано випуск журналу “З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КДБ” та багато інших справ, які піднесли на вищий щабель краєзнавчий рух, засвідчили ріст його наукового рівня. 2008 року спілці був наданий статус Національної.

1995 року Петро Тимофійович очолив Комісію з питань відтворення видатних пам'яток історії і культури при Президентові України й відповідний фонд, який взявся за відновлення в першу чергу 56 унікальних пам'яток історії та культури. І цей проект під керівництвом академіка П.Т.Тронька почав успішно реалізовуватись – були відновлені Михайлівський Золотоверхий монастир початку XII ст., Успенський собор Києво-Печерської Лаври початку XI ст. та інші пам'ятки.

Діяльність академіка П.Т.Тронька знайшла високе визнання в Україні та за рубежом. Голова Радянського фонду культури академік Д.С.Лихачов так охарактеризував свого київського колегу: “Важко уявити собі на Україні іншу людину, яка так уміло і органічно поєднувала б в собі досвід ученого, талант організатора, невичерпну енергію молодого людини”. Цю рису підмітив і багатолітній помічник Петра Тимофійовича провідний науковий співробітник відділу регіональних проблем історії України Інституту історії України НАН України Ю.З.Данилюк: “Бути молодим, коли тобі двадцять, – легко. Але бути молодим завжди, хоч скільки б сповнилось літ, вдається не кожному. Це – справжній талант, це – горіння неспокоїного серця, пошук, постійне прагнення вперед – саме таку вдачу має Петро Тимофійович Тронько”. Саме це тримало його впродовж 96 років й дало можливість зробити сотні вікопомних справ.

Його перу належить понад 500 наукових праць, тематикою близьких до того історичного часу, в якому жив і творив великий патріот України. Плодотворна праця ученого, державного і громадського діяча знайшла високу оцінку з боку держави – 7 липня 2000 року Указом президента України йому присвоєно звання Героя України “за визначні особисті заслуги перед

Україною у розвитку науки, відродженні та збереженні історико-культурної спадщини українського народу”. Він нагороджений найвищими орденами СРСР – орденом Леніна (1961), чотирма орденами Трудового Червоного Прапора (1958, 1965, 1971, 1973), Дружби народів (1975), 14 медалями, Почесними грамотами Української, Естонської, Білоруської РСР, орденами незалежної Української держави – “За заслуги III ст.” (1995), Богдана Хмельницького III і II ст. (1997, 1999). Він був депутатом Верховної Ради УРСР дев’яти скликань, делегатом багатьох партійних з’їздів.

П.Т.Тронько очолював наглядову раду Харківського національного університету ім. В.Каразіна, був почесним професором, почесним доктором багатьох вищих навчальних закладів України, скеровував науково-дослідницьку працю кількох десятків кандидатів і докторів наук, таким чином залишивши себе в душі і пам’яті своїх учнів, а наукову частку – у їх працях.

15 вересня 2011 року Україна прощалася зі своїм Героєм. До клубу Кабінету міністрів України на Інститутській, 7 пролягли дороги з усіх кутків України. Без перебільшення наймасовішою делегацією була хмельницька – з Кам’янця-Подільського прибули ректор національного університету ім. Івана Огієнка професор О.М.Завальнюк, проректор В.О.Савчук, доктори історичних наук, професори Л.В.Баженов, В.С.Прокопчук, декан педагогічного факультету професор П.С.Каньоса, кандидати історичних наук А.М.Каньоса, Н.Л.Кротік, О.А.Шевчук, з Хмельницького – начальник управління освіти і науки облдержадміністрації В.І.Очеретянко, проректор Хмельницького університету управління і права, доктор історичних наук Л.Л.Місінкевич, кандидат історичних наук Н.В.Титова, М.І.Баюк, М.М.Немов, С.В.Білошицький.

Хмельниччина любила академіка П.Т.Тронька, а він завжди відповідав взаємністю й потужною підтримкою добрих починань хмельничан.

У його біографії є такий рядок: “У ніч з 2 на 3 липня 1941 року біля Залісецького лісу, що в Дунаєвецькому районі на Хмельниччині, попав під сильне вороже бомбардування, зазнав перших військових випробувань”. Це було перше знайомство з Поділлям, яке ледь не вартувало життя. Учасник Великої Вітчизняної війни П.Т.Тронько пройшов фронтовими дорогами від західного кордону до Сталінграда, а звідти – до Києва, але це перше бойове хрещення запам’ятав назавжди. 1994-го побував у Залісцях, на місці, де пролилася кров однополчан, на землі, яка і для нього могла стати межею між минулим і майбутнім.

У 1961–1978 рр. заступник голови Ради міністрів Української РСР П.Т.Тронько не раз бував у Хмельницькій, Вінницькій областях, допомагав

у вирішенні самих різноманітних справ. У санаторії Міністерства оборони, що в м.Хмільник на Вінниччині, є пам'ятна плита про заснування 1970 року санаторного парку головним лікарем Д.Т.Троньком. Лівову долю зусиль до облаштування цієї пам'ятки природи доклав і Петро Тимофійович.

Очолюючи в 1967–1988 рр. Українське товариство охорони пам'яток історії та культури, подав допомогу в збереженні і реставрації Кам'янецької та Меджибізької фортець, дослідженні ставки Гітлера під Вінницею і встановленні пам'ятника розстріляним полоненим, що будували її, у відкритті пам'ятників М.О.Некрасову в Немирові, В.П.Затонському – у Хмельницькому, У.Кармалюку – у Летичеві, реставрації будинку Пестеля в Тульчині.

Свого часу, у період войовничого походу проти церков і соборів, схвалив ідею збереження унікальної пам'ятки церковного зодчества – Маківської церкви на Дунаєвеччині, її реставрацію і перетворення в картинну галерею. З відкриттям галереї побував у Макові, допоміг поповнити виставочні експозиції полотнищами відомих художників. Так була врятована від знесення ще одна архітектурна пам'ятка.

Академік П.Т.Тронько брав участь в організації і відкритті Хмельницького технологічного інституту побутового обслуговування.

У книзі “Подвиг твоїх батьків” (1968) він торкнувся подій Великої Вітчизняної війни в нашому краї, становлення Проскурівського партійно-комсомольського підпілля на чолі з Миколою Храновським, боротьби проти фашистських окупантів підпільних комсомольських організацій Городоцького, Меджибізького, Сатанівського районів Кам'янець-Подільської області, Літинського – Вінницької, героїзму підпільників офіцера Порфирія Цапка з Сатанова й учителя Федора Цісаря з Турчинців, самопожертву їх матерів, які загинули, не видавши місцезнаходження синів. У монографії – розповідь про партизанське з'єднання Одухи, Кузовкова на Славутчині, участь подолян Маші Пилипчук, Івана Солодковського, Василя Порики та Василя Колесника в русі Опору у Франції, внесок комбата Івана Тоткайла у врятування Риги від зруйнування фашистами.

Велику підтримку надавав Петро Тимофійович краєзнавцям Поділля. Уважно стежив за ходом підготовки вінницького і хмельницького томів історії міст і сіл, надавав організаційну і методичну допомогу, тримав тісний контакт з головами обласних редколегій Л.Ф.Олійником, М.І.Мехедою, їх помічниками Г.А.Лютворт, Д.М.Галаєм. У своїх працях “Летопись дружби и братства”, “Шляхами народного подвигу” високо оцінив внесок подолян у видання двадцятишеститомника. На квартирі, у робо-

чому кабінеті П.Т.Тронька, є полиця томів “Історії міст і сіл Української РСР” з пам’ятними надписами. Висловлюючи вдячність голові Головної редколегії видання за постійну допомогу і підтримку, хмельничани, зокрема, написали: “Шановний Петро Тимофійович! На знак глибокої поваги даруємо Вам книгу, в якій розповідається про героїчне минуле і сучасне орденосної Хмельниччини”.

1991 року в Кам’янці-Подільському видано книгу “Репресоване краєзнавство”, в якій вміщено 6 нарисів про подільських літописців, які стали жертвами сталінських репресій. Їх готували викладачі нашого університету, а редакційну колегію цього фоліанту очолював П.Т.Тронько.

Петро Тимофійович – організатор V-ої всеукраїнської наукової конференції з історичного краєзнавства, яка восени 1991 року проходила в Кам’янці-Подільському, та XI-ої, яка 2004 року відбулася в Хмельницькому, відкривав їх, виступав з доповідями. Також брав участь у краєзнавчих конференціях “Поділля в роки Визвольної війни українського народу 1648–1654 рр.” (1992) та “Дунаєвеччина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій” (1997), які проходили в Дунаївцях, в установчих зборах краєзнавців Дунаєвечконого району, на яких 1992 року була створена одна з перших в Україні районна організація ВСК, дав настанови, вручив посвідчення за своїм підписом першим 55 членам.

У зв’язку з 70-річчям українського краєзнавства професору Кам’янець-Подільського державного педінституту І.С.Винокуру було присвоєно звання “Почесного члена Всеукраїнської спілки краєзнавців”, ректору цього інституту професору А.О.Копилу і завідувачому Дунаєвечким райвідділом освіти, голові районної організації ВСК В.С.Прокопчуку – заслуженого працівника народної освіти України. Відзнак удостоїлись тодішній голова Хмельницької обласної організації ВСК І.Т.Буб’яков, активісти краєзнавчої справи С.С.Олінович, В.І.Соха. Згодом почесне звання “Заслужений працівник освіти України” з подачі П.Т.Тронька було присвоєно ректору університету професору О.М.Завальнюку, “Заслужений працівник культури України” – В.О.Савчуку, премією імені Д.І.Яворницького відзначені Л.В.Баженов, О.М.Завальнюк, І.В.Рибак, В.О.Савчук.

Велику підтримку надавав академік НАН України П.Т.Тронько науково-педагогічному колективу Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, насамперед, – у підготовці наукових кадрів. За його наукового консультування науковий ступінь доктора історичних наук здобули Л.В.Баженов, В.С.Прокопчук, кандидата історичних наук – А.М.Каньоса, Н.Л.Кротік, В.О.Савчук. Він був також науковим консуль-

тантом доктора історичних наук Л.Л.Місінкевича, науковим керівником кандидатів історичних наук О.А.Шевчука, В.Й.Жезицького.

Петро Тимофійович сприяв стажуванню наших викладачів у відділі регіональних проблем історії України Інституту історії України НАН України, розміщенню наукових статей здобувачів та аспірантів у фахових виданнях відділу та Національної спілки краєзнавців України.

Не раз брав участь у різних наукових форумах, що проходили на базі університету, зокрема у II міжнародному конгресі українських істориків “Українська історична наука на сучасному етапі розвитку” (2003), відкритті читального залу природничо-економічного факультету (2006), очолював редакційну колегію наукового збірника “Освіта, наука і культура на Поділлі”, консультував викладачів з питань теорії і методики вузівського краєзнавства, був науковим редактором навчального посібника В.С.Прокопчука “Шкільне краєзнавство” (2011), рекомендованого Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України для студентів вищих навчальних закладів. Тому 2002 року вчена рада присвоїла академіку П.Т.Троньку звання почесного професора університету. А сесія міської ради – “Почесного громадянина міста Кам’янця-Подільського”.

15 вересня 2011 року Україна віддала останні почесні своєму достойному синові. Розпорядженням Кабінету міністрів України від 14 вересня 2011 року для організації похорону була створена комісія з 13 осіб, куди ввійшли Міністр освіти і науки, молоді та спорту України Д.В.Табачник (голова), Б.І.Олійник, Б.Є.Патон, П.П.Толочко та інші члени. П.Т.Тронько похований на центральній алеї Байкового кладовища.